

MAKTABGACHA TA'LIMDA BOSHQARUV MADANIYATI VA UNING IJTIMOIIY AHAMIYATI

Borotova Nigoraxon Kozimovna

Andijon viloyati, Xo'jaobod tumani

10-sonli Davlat Maktabgacha ta'lim tashkilotida direktori

Kalit so'zlar: *ta'lim, baholash, boshqaruv, tadqiqot, kompleks, texnologiya, modernizatsiya, faoliyat, tadbirkorlik, kichik va xususiy biznes*

Ta'kidlash joizki, ta'lim tizimi deb muayyan jamiyatda ijtimoiy-tarixiy jarayonda tarkib topgan, ma'lum tamoyillar asosida boshqariladigan hamda bir-biri bilan bog'langan barcha tipdagi o'quv-tarbiya muassasalari yig'indisiga aytilar ekan, mamlakatimizda ham barcha sohalar qatori ta'lim tizimini rivojlantirish, uning sifatini oshirish, boshqarish, bu jarayonda rivojlangan xorijiy mamlakatlar tajribasini o'rganish masalalariga katta e'tibor berila boshlandi.

Ta'lim sifati va uni boshqarish masalalariga ilmiy nuqtai-nazardan yondashish xorijda XX asrning 20-yillaridan boshlangan. Mazkur jarayonda ta'lim sifatini boshqarish samaradorligini oshirish usullarini izlash ishlari dastavval ijtimoiy boshqaruvning umumiy nazariyasi yutuqlari asosida amalga oshirilgan.

Ta'lim sifati muammolarini muhokama qilishda uning baholanishi, nazorati, monitoringi, sifatning ta'minlanishi va boshqalar haqida so'z boradi. Bu atamalarining ishlatilishiga aniqlik kiritish uchun ularning ingliz tilidagi ma'nosi va o'zbek tilida ularga mos keluvchi so'zlarga qisqacha to'xtalib o'tamiz.

Sifat nazorati (quality control) kutilayotgan sifatning muayyan darajasiga erishishga yo'naltirilgan sifatni baholashning tashqi protseduralarini belgilashda qo'llaniladi.

Sifat monitoringi (quality monitoring) sifatning u yoki bu mezonlari va indikatorlarini bevosita baholash yoki kuzatish protseduralarini ko'zda tutadi, sifat "darajasi"ni aniqlaydi, shuningdek, moddiy sarf-xarajatlarning samaradorligini baholash bilan ham bog'liq bo'ladi.

Ta'lim sifati muammolariga doir ingliz tilidagi nashrlarda qator bosqichlardan (rejalashtirish, baholash va monitoring, tahlil va boshqa bosqichlar) iborat ham tashqi, ham ichki baholashni – keng ma'nodagi sifatni baholash tizimini anglatuvchi "quality assessment" atamasi ko'proq ishlatiladi. Tor ma'noda sifatni baholash protseduralarini belgilashda "quality evaluation", "quality audit", "quality judgement" kabi atamalar qo'llaniladi.

Shuningdek, Yevropada sifatni ta'minlash yoki sifat kafolati tarzida tarjima qilinishi mumkin bo'lgan "quality assurance" atamasi ham ishlatiladi. Sifatni ta'minlash tizimi baholash bilan bog'liq bo'lgan bosqichlardan tashqari ularni joriy

etish bosqichlarini takomillashtirishga doir izlanish va qaror qabul qilish bosqichlarini ham qamrab oladi. Sifatni ta'minlash tizimining eng muhim xususiyati uning davriyligi va takomillashib borishga moyilligidir.

1995-yili YUNESKO tomonidan “Oliy ta’limni isloh qilish va rivojlantirish” nomli dastur ishlab chiqilgan bo‘lib, unda asrlar almashinuvi davrida oliy ta’limni rivojlantirishning dunyo miqyosidagi tendensiyasi va vazifalari bayon etilgan⁴³.

Ta’lim sifatini baholash muammosi hamma vaqt dolzarb bo‘lgan, faqat keyingi yillarda bu masala yechimiga tizimli majmuaviy tarzda yondashila boshlandi. Chet el olimlari va amaliyotchilari ta’lim sifatini tadqiq qilish doirasida ta’lim sifati tushunchasining o‘zini aniqlashtirmoqdalar, baholash mezonlarini ishlab chiqmoqdalar, yuqori sifatni ta’minlovchi omillarni tasniflamoqdalar, ta’lim sifatini boshqarish va monitoringi muammolarini o‘rganmoqdalar⁴⁴.

Ta’limni baholashning o‘zaro tan olinadigan tizimlarini joriy etish orqali taqqoslash imkonini beruvchi ta’lim sifatini ta’minlash Evropa mamlakatlari yagona ta’lim makonini shakllantirishning muhim shartlaridan biridir. Dunyoda mavjud ta’lim sifatini baholash tizimlarini shartli ravishda ikkita modelga bo‘linadi.

Birinchi model – oliy ta’lim muassasasining jamiyat va davlat oldidagi mas’uliyatini attestatsiya, akkreditatsiya va nazorat qilish vositasida tashqi baholashga asoslangan “fransuzcha” modeli. Bunday model Skandinaviya mamlakatlari, Chexiya, Latviya, Estoniya va boshqa mamlakatlarda keng qo‘llaniladi. Ushbu mamlakatlarda davlat organlari tomonidan baholashning maqsadi shakllantiriladi, baholashning eng muhim jihatlari belgilanadi, ta’lim jarayonini tashkil etishga doir qarorlar qabul qilinadi. Ta’lim tashkiloti tomonidan o‘zini o‘zi baholashga yuzaki qaraladi, chunki asosiy e’tibor tashqi baholashni samarali o‘tkazishga qaratiladi⁴⁵.

Tashqi nazorat me’yoriy va ilmiy jihatdan ta’matlanish borasida jiddiy muvaffaqiyatlarga erishgan bo‘lsa-da, epizodik tarzda miqdoriy ko‘rsatkichlarni aniqlashga asoslangani sababli mavjud muammo va yutuqlarni aniqlash, ta’lim sifatini oshirishni rejalashtirish imkonini bermaydi.

Oliy ta’lim sifatini baholashning ikkinchi – “inglizcha” modelining asosini ta’lim muassasasi tomonidan o‘zini-o‘zi baholash tashkil qiladi. Bu model Buyuk Britaniya, Germaniya, AQSH, Lotin Amerika mamlakatlarida qo‘llaniladi.

Fransiyada oliy ta’lim muassasasi faoliyatining tashqi nazorati OTMlarni baholash bo‘yicha Milliy qo‘mita tomonidan amalga oshiriladi. Mazkur qo‘mitaning bosh vazifasi muayyan OTMlar va mamlakatdagi oliy ta’limning holatini davriy ravishda xolis

⁴³ Реформа и развитие высшего образования. Программный документ ЮНЕСКО, 1995. –С. 46.

⁴⁴ Motova G.N., Navodnov V.G. Системы аккредитации за рубежом: Научное издание. – Йошкар-Ола: Центр государственной аккредитации, 2004. –С. 58.

⁴⁵ Quality Procedures in European Higher Education. European Network for Quality Assurance. <http://www.enqa.net/texts/procedures>; Quality Assurance: A Reference System for Indicators and Evaluation Procedures. European Association of Universities. <http://www.eua.be/eua/jsp/en/upload/>; Wahlen S. Is there a Scandinavian model of evaluation of higher education? // Higher Education Management, November 1998, Vol. 10. No. 3. P. 27-42.

baholashdan iborat. Baholash natijalari axborot va tavsiyaviy xarakterga ega bo'lib, dastlab prezident, parlament va hukumatga, so'ngra nashrlar shaklida keng jamoatchilik e'tiboriga yetkaziladigan yillik hisobotlar tarzida bayon qilinadi.

Germaniya va Buyuk Britaniyada yaqin davrlargacha ta'lim sifatini ta'minlashdagi bosh ro'l o'quv muassasalari va bo'linmalarining rahbarlari va o'qituvchilar tarkibining kompetentligi va mas'uliyatiga asoslangan ichki nazoratga ajratilgan edi. Germaniyaning oliy ta'lim muassasalarida ichki nazorat asosan fakultetlar, aniqrog'i ulardagi o'quv jarayoniga javob beruvchi maxsus komissiyalar tomonidan olib borilar edi. Germaniyada davlat darajasida akkreditatsiya qilish yo'lga qo'yilmagan bo'lib, davlatga tegishli OTMLar avtomat tarzida akkreditatsiyaga ega bo'lardi⁴⁶.

G'arbiy Yevropa ta'lim tizimining kengayishi va uni rivojlantirish hamda qo'llab-quvvatlashga sarflanayotgan xarajatlarning ortishi ta'lim tashkilot

larining oldiga mutaxassislarni tayyorlash sifatini namoyish qilish va shu orqali sarflanayotgan mablag'larni oqlashni dolzarb vazifa qilib qo'ydi. Shu bilan birga Yevropa oliy ta'limining baynalminallashuvi xalqaro miqyosda ta'lim jarayoni sifatini baholash tizimini yaratishning muhimligi va zaruriyatini belgilaydi.

Shimoliy Yevropa mamlakatlari (Daniya, Norvegiya, Finlyandiya, Shvetsiya) institutlari va universitetlarida tashkil etilgan nazorat va sifat tizimi ham o'ziga xos xususiyatlarga ega⁴⁷.

Norvegiyada asosiy e'tibor ta'lim jarayoni va o'quv dasturlarini baholashga qaratiladi. Baholash jarayoni hukumat tomonidan moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlanadigan tashkilotlar orqali amalga oshiriladi. Hozirda ta'lim vazirligi tarkibida nazorat bo'yicha Kengash tashkil etilgan bo'lib, u boshqa qo'mitalardan mustaqil tarzda ta'lim makonining sifatini baholash siyosatini yuritadi.

Finlyandiya ichki va tashqi baholash birgalikda amalga oshiriladi. Daniyada nazorat hukumat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlanadigan tashqi tashkilotlar tomonidan amalga oshiriladi. Bunda ichki o'z-o'zini baholashda tashqi ekspertlar tomonidan olingan ma'lumotlarga ham tayanadi.

AQSHda ta'lim jarayoni sifatini nazorat qilish va baholash tizimi akkreditatsiya deb nomlanadi. Akkreditatsiya AQSH universitetlari va kollejlaridagi ta'lim sifatini baholashning yetakchi shakli sifatida qoraladi. Mazkur tizimda baholash ikkita yo'nalishda olib boriladi: ichki va tashqi. Tashqi tizimga federal, tegishli shtatning organi, institutni akkreditatsiyalash agentligi, ta'lim muassasasi o'quv dasturlarini akkreditatsiya qilish bo'yicha ixtisoslashgan agentlik jalb qilinadi. Ichki baholash jarayoni o'quv dasturlarining bajarilishi bo'yicha universitet qo'mitasining hisoboti,

⁴⁶ Quality Procedures in European Higher Education. European Network for Quality Assurance. <http://www.enqa.net/texts/procedures>.

⁴⁷ Wahlen S. Is there a Scandinavian model of evaluation of higher education? // Higher Education Management, November 1998, Vol. 10. No. 3. P. 27-42.

yangi o'quv dasturlarini rejalashtirish va rivojlantirish, talabalarni ular o'zlashtirishining natijalari bo'yicha baholashdan iborat.

Turli mamlakatlarda amalda bo'lgan sifatni baholash milliy tizimlari nafaqat maqsadlari, vazifalari, baholash mezonlari va tadbirlari bo'yicha, balki mazkur jarayonga hukumat (davlat), jamoat va maxsus organlar va muassasalarning jalb etilganlik darajasi kabi ko'plab ko'rsatkichlar bo'yicha bir-biridan farq qiladilar. Hamma joyda sifatni baholashning rasman e'lon qilingan maqsadlari sifatini belgilangan standartlar darajasida ushlab turish yoki undan oshirish bo'lsa-da, amalda mazkur masalani tushunishning o'zida (hisobotlarni kengaytirish va takomillashtirish evaziga nazoratni kuchaytirish zaruriyatidan to sifatni baholashni ta'lim muassasasi tomonidan o'zini-o'zi baholashga qadar) turli-tumanlik kuzatiladi. Shunga qaramasdan, ta'lim sifatini baholash ikkita tarkibiy qismdan, ya'ni ichki (o'z-o'zini baholash) va tashqi baholashdan iborat bo'lishi lozimligi, shuningdek, mazkur tashkil etuvchilarning aniq mexanizmlari har xil bo'lishi mumkinligi barcha holatlarda tan olinadi.

Umuman olganda mamlakatimizda ta'limni boshqarish tizimining sifat jihatidan yangi darajasi an'analar, boy tarixiy va ma'naviy merosni hisobga olgan holda rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ham keng foydalanish lozim. Ta'limni boshqarish tizimi shakli va mazmuni jihatidan davlat-jamoatchilik tusida bo'lishi – eng ilg'or va fuqarolik jamiyati yutuqlariga kiruvchi yo'nalishligini tan olish kerak.

Ta'lim boshqaruvi jarayonining mohiyati va qonuniyatlarini aniqlash, bu jarayonda sodir bo'ladigan munosabatlarni ochib berish, baholash va boshqaruv subyekting asosiy tamoyillarni ishlab chiqish ta'limni boshqarish jarayonida muhim ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim tizimini boshqarish pedagogika fanining muhim tarmog'i bo'lib, O'zbekiston Respublikasidagi ta'lim tizimi organlari va ularning vazifalari, ish faoliyatining mazmuni va metodlarini belgilab beradi, shuningdek, ta'lim tashkilotlariga rahbarlik qilish tizimini asoslaydi. SHu nuqtai nazardan O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini miqdor va sifat jihatidan bundan ham jadal rivojlantirishda ilg'or xorijiy davlatlar tajribasidan o'rinli foydalanishga katta e'tibor berilmoqda.

Ta'lim-tarbiyani tashkil qilish va boshqarishga oid respublikamizda amalga oshirilayotgan ishlarning hammasi pirovard natijada yagona asosiy maqsadga erishish, komil inson, muayyan darajada umumiy ma'lumot darajasi va kasbiy tayyorgarligiga ega bo'lgan har tomonlama rivojlangan shaxsni tarkib toptirishga hizmat qiladi.

Mamlakatimizda yaqin yillar mobaynida maktabgacha ta'lim tizimidan sifatli boshqaruv faoliyatini tashkil etish, maktabgacha ta'limni innovatsion tarzda isloh qilishga doir ishlarni amalga oshirishda rivojlangan davlatlar tajribasini o'rganish, tahlil etish va zarur hollarda o'z tizimimizga adaptatsiya qilish borasidagi izlanishlarni amalga oshirish muhim o'rin kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 9-sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3261-sonli Qarori / O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 37-son, 984-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 09.10.2020 y., 07/20/4857/1357-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 18-sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3955-son Qarori / Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.10.2018 y., 07/18/3955/1978-son, 13.12.2018 y., 06/18/5597/2300-son, 05.07.2019 y., 06/19/5759/3385-son; 28.09.2020 y., 06/20/6075/1330-son, 09.10.2020 y., 07/20/4857/1357-son.
3. Mirqosimov M. Maktabni boshqarishning nazariy va pedagogik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. –159 b.
4. Muxitdinov X.A., Sobirov A.A. Boshqaruv nazariyasi // Darslik. – T. 2012. – 240 b.
5. Назарова О.Л. Управление качеством образовательного процесса профессионально-педагогического колледжа. Учебно-метод. пособие. / Назарова О.Л. –Магнитогорск: МаГУ, 2003. –С.81.
6. Mirqosimov M. Maktabni boshqarishning nazariy va pedagogik asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1995. –159 b.
7. Muxitdinov X.A., Sobirov A.A. Boshqaruv nazariyasi // Darslik. – T. 2012. – 240 b.
8. Назарова О.Л. Управление качеством образовательного процесса профессионально-педагогического колледжа. Учебно-метод. пособие. / Назарова О.Л. –Магнитогорск: МаГУ, 2003. –С.81.